

Esther Lightcap Meek

The Mother's Smile: Philosophical Formation in the Welcome of Mothers and Friends

Eugene OR: Cascade Books, 2025., str. 126

Čitajući najnoviju knjigu knjigu dr. sc. Esther Lightcap Meek, profesorice filozofije na Geneva Collegeu u SAD-u, razmišljao sam o tome je li riječ o djelu koja se primarno bavi filozofijom, majčinstvom ili Bogom. Zahvaljujući gotovo neprijetnom, a istovremeno vještom načinu na koji autorica prelazi s jedne teme na drugu te ih suptilno i duboko povezuje, čini se da je knjiga napisana upravo tako da odražava stvarnost u kojoj majčinstvo, filozofija, Bog – i zapravo sve ostalo – postoje u međusobnoj povezanosti, čak i kad toga nismo svjesni. Doista, u prvom poglavlju autorica primjećuje da joj je isprva bilo teško uskladiti uloge majke i filozofkinje, kako bi tek poslije shvatila da ta dva životna zvanja nerazdvojivo idu ruku po ruku. Majke, ali i drugi važni ljudi u našem životu, „vrše formativnu filozofsku službu“ (str. 2).

Autorica svoj filozofski pristup zasniva na epistemologiji Michaela Polanyija (str. 3), koji se suprotstavljao modernističkoj epistemologiji koja znanje svodi na puki zbir informacija korisnih čovječanstvu, a koje prikupljaju navodno distancirani i, u modernističkom poimanju, objektivni tumači (str. 5–7). Građeci na Polanyijevim uvidima, autorica zagovara „saveznu epistemologiju“ (*covenant epistemology*), u kojoj znanje dolazi od „međusobno transformativnog susreta između osoba“. U takvom susretu stvarnost se pokazuje kao „nalik osobi“ ili „osobena“. Ona tvrdi da se takvo znanje koje nalikuje osobi prvi put susreće u majčinom osmijehu, odnosno u odnosima koji nas oblikuju i uvjetuju da postanemo upravo onakvi spoznavatelji kakvi jesmo – osobni i nužno povezani sa stvarnošću koju nastojimo spoznati.

Prema Meekovoj, majčin osmijeh predstavlja susret koji oblikuje dijete otvarajući mu svijet time što mu pruža sidro za stvarnost (str. 13). Postoji nešto neopodno u tome da se vidi majčin pogled i da se bude viđen od nje – nešto što uspostavlja temelj za daljnju zrelost. Doista, majčin osmijeh je tek prvi i egzistencijalno presudan korak prema filozofskoj zrelosti koja je u postpunosti interpersonalna. On prethodi i anticipira brojne druge formativne poglede: očev, prijateljski, pa čak i pogled „neljudskih stvari koje spoznajemo u susretima nalik otkriću i uvidu“ (str. 15). Svi nas ovi potom upućuju prema Božjem licu i pozivaju nas da ga tražimo. Autorica piše:

Tijekom života čovjek dolazi do spoznaje da je Bog bio lice prisutno od početka, nekako u svim ključnim licima na putu. Božje je lice ono koje je iznad svega važno – ono koje otkupljuje nas i sve ostalo (str. 15).

Kad se dijete i njegova majka susretnu licem u lice, u oboma se odvija egzistencijalna promjena (str. 18). Oslanjajući se na uvide filozofa Martina Bubera, autorica pokazuje što se to događa u tom susretu. Upravo kroz istinski susret s drugima, postajemo oni koji bismo trebali biti, čime se ujedno pokreće i naše razumijevanje vlastite upućenosti na Boga. Drugim riječima, shvaćamo da naše biće nije neki izolirani subjekt, nego postojimo kao bića „Ja-sam od Boga“. To je ono što Buber naziva odnosom „Ja-Ti“, u kojemu sebe istinski spoznajemo tek u susretu s Bogom kao živim Subjektom. S druge strane, to osobno, relacijsko iskustvo trebamo donijeti u svako svoje nastojanje da razumijemo svijet. Tko smo kao bića koja postoje u odnosu prema drugima i Bogu utječe na naše poznavanje svijeta zato što više ne shvaćamo svijet kao nešto lišeno značenja i osobnosti, nego nam on postaje „ti“, svojevrsan sugovornik (str. 18–19).

Meekova potom uvodi još jednog filozofa u razgovor, naime Drewa Ledera, koji je predložio „četiri razvojne dimenzije čovječnosti“, to jest: sebe, svijet, ništavilo i Sveto (str. 19). Premda se modernizam ponajprije usredotočio na sebstvo kao na paradigmatičkog spoznavatelja te svijet kao arenu objekata koje treba spoznati, iz vlastite egzistencijalne zbilje znamo da to nije cjelina stvarnosti. Svi susrećemo ništavilo – iskustvo nalik smrti koje može biti bilo što traumatično ili čak nepostojeće, kao što je dosada – iz kojega se ne može iščupati bez pomoći Odozgor. Samo kada susretnemo sve četiri dimenzije, postajemo sposobni sazrijevat i „do mogućnosti darivanja ljubavi“ – i time biti zreli ljubavnici (str. 20). Autorica vidi da se to događa već prilikom našeg rođenja: dojenčadsko sebstvo izvodi se iz majčine utrobe u ništavilo, a potom ga dočekuje majka, čime se uspostavlja dimenzija Svetoga: „erupcija novog bića, transformativno razvrgavanje ništavila“ (str. 21). U nekom smislu, zaključuje ona, Sveto zapravo dolazi prvo – i u vremenskom i ontološkom prioritetu, te nas time „paradigmatički oblikuje u našem osjećaju sebe i u svim našim doticajima sa svijetom“. Ako je tako, onda se ograničavanje, kako nas je modernizam poučio, samo na dvije dimenzije – sebe i svijet – svodi na to da sebe odsijećemo upravo od onoga što nas može preobraziti u naše najbolje ja (str. 22).

Descartes nas je naučio da je naše razmišljanje dokaz našeg postojanja, ali autorica se pita nije li to reduciralo naš svijet i osiromašilo naše iskustvo njega (str. 30). Ona tvrdi da osjećamo vlastito postojanje kroz to što nas drugi vide, zato što znamo da postojimo prije nego što posumnjamo u to, a potom uzimamo kartezijanski lijek ne bismo li umirili vlastite adolescentske strahove. Biti viđeni od drugih „paradigmatički je i formativno za našu spoznaju i naš osjećaj stvarnosti“ (str. 28). No što uopće znači znati? To znači „shvatiti (razabrati) svijet“ (str. 33), odgovara Meekova. Svoju epistemologiju uspoređuje s modernističkom, u

kojoj je spoznaja tek gomilanje korisnih informacija (str. 34–35). No ona vjeruje da je spoznaja „*ne informacija, nego susret*“ (str. 38), utjelovljeni događaj shvaćanja (razabiranja) stvarnosti. Također, stvarnost „nije objekt, nego Drugi“ (str. 38). Nije nešto što svladavamo i percipiramo kao objekt, nego nešto za čim posežemo i s čim se upuštamo kao u odnos s osobom. To znači da je spoznaja „empatična“ i „neposjednička“ u smislu da priznajemo Drugoga u nastojanju da volimo ono što želimo spoznati (str. 41–42). Ona također opisuje spoznaju kao „zajednicu, a ne ispravnost“, što znači da je spoznaja obavijena užitkom (str. 43). Na kraju, spoznaja je vezana uz razabiranje cjeline, koju ona naziva Gestaltom, u smislu da je cilj spoznaje postići tu puninu razumijevanja (str. 44). Primjerice, kada susreće svoj vrt, ona ga ne želi rastaviti na mnoštvo dijelova u potrazi za informacijama, nego ga doživjeti kao lijepu cjelinu kroz sva godišnja doba i godine svoje brige o njemu (str. 45).

Zaista, autoričin vrt pomaže nam zamisliti način na koji želimo sudjelovati u stvarnosti općenito kao nečemu što doista želimo spoznati i shvatiti (str. 47). Majka je ta koja „započinje/pokreće bebino razabiranje stvarnosti“ (str. 48) jer je ona svojoj bebi „lice stvarnosti“ (str. 50). Dijete na tu stvarnost odgovara snažnim i nedvosmislenim „Da“, a tek kasnije u životu uči ne prihvaćati tu stvarnost ili u najmanju ruku gajiti prema njoj sumnju ili ravnodušnost (str. 51–52). Modernistički nas projekt pretvara u „antirealiste“ (str. 53) na način da nas otuđuje od stvarnosti, potičući nas na ono okretanje samima sebi kojim se u konačnici posve odvajamo od stvarnosti. Ipak, kad smo ugledali lice svoje majke, postali smo realisti jer smo susreli Drugog i u njemu (njoj) prepoznali da smo i mi *Drugi* drugima, čime se potvrđuje postojanje stvarnosti izvan nas samih (str. 53). Ne samo to, nego nam je ono pokazalo da su te druge stvari nalik nama samima – spoznaja koja je antropomorfna u tom smislu da smo uvjetovani shvaćati stvarnost onako kako se ona razotkriva upravo ljudskim bićima (str. 55). Ove druge stvari ne postoje samo kako bismo ih mogli koristiti, nego „dijele stvarnost s nama“. Stoga smo ujedinjeni u nečemu što Meekova naziva „metafizikom djetinjstva“ (str. 56). Kao što se radujemo kad susretnemo majčin pogled, valja nam prihvaćati stvarnost u zahvalnosti i ljubavi prema drugome dok težimo zajedništvu sa stvarnošću (str. 61).

Kao što već uvidamo, *Drugi* je vrlo važan u autoričinoj epistemologiji i stoga nas ne treba čuditi kad piše da je „cijeli razlog postojanja zajedništvo s Drugim“ (str. 62). Opet smo u majčinom zagrljaju, dok postajemo svjesni ovoga majčinskog Drugog i nas samih „kao Drugoga od Majke“ (str. 63). Doista, majčin nas je pogled naučio da se duboko posvetimo poznavanju ovoga Drugog – bilo ljudi ili stvari – a to uključuje našu ljubav prema Drugom (str. 64). Za razliku od modernističkog ideala ovladavanja stvarima i njihove objektivizacije, moramo priznati osobnost drugim stvarima jer ćemo samo tada „poštovati stvar onakvu kakva zaista jest, uživajući u njezinom potpunom poznavanju radi nje same“ (str. 67).

Dok rastemo, pa čak i u djetinjstvu, postoje značajni Drugi koji igraju ključnu ulogu u održavanju majčinog osmijeha, a to su naši prijatelji. Tata je također takvo lice, lice koje je istovremeno „druga majka [i] drugi prijatelj“. Upravo u tim licima, predlaže Meekova, „vidimo sebe viđene“ (str. 70–71). Dok nas prijatelji gledaju uspijevamo rasti u naše stvarne sebe, koji su – Meekova ovdje koristi ideje Rowana Williamsa – više od onoga što jesmo i što možemo sami poimati. Autorica zatim citira Caroline Simon, koja je rekla da je „ljubav ‘istinsko zamišljanje sudbine drugog’“ (str. 72–73), što znači da prijateljima dajemo određeni autoritet i stoga se taj autoritet valja dati oprezno (str. 77). To također znači da moramo voditi računa i *da* mi vidimo i *kako* projiciramo to viđenje drugih (str. 77–78). Na vrhuncu, sva ova lica koja nas gledaju i koja nam se smiješe zamišljajući našu sudbinu, upućuju nas na lice Božje. Ovo je Lice koje su Izraelci zazivali da bi donijeli blagoslov i mir (Br 6,22-29), lice Božje koje nas vidi čak i kad smo nevidljivi drugima (Post 16,13), Božje lice viđeno u utjelovljenju Isusa Krista, koji se očitovao mnogima kao što se pokazao Pavlu na putu za Damask (str. 80–81). Ovaj susret s Božjim licem započinje pri obraćenju i nastavlja se dok živimo svoje živote pred njegovim licem (str. 82–83). Prema tome, vrlo je važno ispravno zamisliti ovo lice Božje u licu majke, koja nas gleda osmijehom dobrodošlice (str. 87).

U posljednjem poglavlju autorica nas dovodi do svojega teleološkoga cilja: do užitka. Uživamo u gledanju lica svoje majke, oca, prijatelja i mnogih drugih koji su nas blagoslovili svojim „pažljivim pogledom“ (*noticing regard*). Valja nam uzvratiti ovaj dar gledajući u druge s uživanjem. Ovo je posebno važno za našu djecu jer Meekova vjeruje da je „najvažnija roditeljeva zadaća uživati u svojoj djeci“ (str. 91). No trebali bismo također s uživanjem gledati svoje prijatelje, pa čak i neljudske stvari, vodeći računa da nam ekrani u koje neprestano gledamo ne odvuču pogled od njih. Ovo nas prirodno dovodi do implikacija autoričinih ideja. Kao prvo, poziva nas da zahvalimo svojoj majci i damo joj čast kao našoj „prvoj profesorici filozofije“ (str. 92). Kao drugo, poziva nas da krenemo putovanjem iscjeljenja (str. 93). Kao treće, ovo činimo identificirajući onu „izabranu nekolicinu lica prijatelja i članova obitelji koji nas gledaju postojano pažljivim pogledom“ (str. 94). Kao četvrto, trebamo zahvaliti onim prijateljima koji nas gledaju „s uživanjem i dobrodošlicom“. Čak i ako nema takvih lica (koja nas, kako smo vidjeli, prirodno upućuju dalje od sebe samih), kao peto, Meekova nas poziva da tražimo lice Božje (Ps 27,10). Na kraju, autorica nas poziva njegovati svoj filozofski život povratkom na naš prirodni filozofski način gledanja stvarnosti i čuđenja pred njom. Poziva nas da volimo stvarnost kako bismo je mogli spoznati (str. 95–96).

Čitanje knjige Esther Lightcap Meek bilo je za mene egzistencijalno iskustvo: pametno, emocionalno, ponekad teško, ali uvijek poticajno – kako za srce tako i za um. Dok sam čitao, sjetio sam se svoje pokojne majke, koja je nesavršeno, ali s ljubavlju uživala u meni i mojoj sestri pogledom koji nam je prerano oduzet. Knjiga mi je potvrdila važnost prijatelja, posebice onih starijih, zrelijih, posve pouzdanih

prijatelja koji su stoga bili savršeno sposobni pohvaliti me kad sam bio uspješan i u ljubavi me ispraviti kad je za to bilo potrebe. Kao teologu, potvrdila mi je da je stvarnost sakramentalna. Ona nas upućuje na Boga dok istodobno za našu vlastitu dobrobit ostaje presudnim da u njoj osobno sudjelujemo. Živjeti znači prebivati u ovom svijetu i uživati u Bogu kroz darove koje nam je dao: majku, prijatelje, cvijeće, more, hranu i svako ono „Drugo“ koje susrećemo.

Čitanje ove knjige u meni je također potaknulo neka pitanja. Kao prvo, kako ona postavlja izazov teološkom obrazovanju i čak biblijskom izlaganju koje se često fokusira na gomilanje teološkoga i praktičnog znanja seciranja Biblije induktivnim proučavanjem, lišeno utjelovljenog susreta sa svijetom? Kao drugo, koliko stvarnosti i uživanja gubimo ako delegiramo veliku količinu svojega kognitivnog rada umjetnoj inteligenciji – primjerice, ako prestanemo čitati knjige i članke te se fokusiramo na njihove sažetke, ili ako dopustimo da umjetna inteligencija s lakomćom prevodi ova djela, no također fizički nepovezana s vanjskom stvarnošću? Na kraju, vjerujem da autoričina postkritička epistemologija nudi doličan put kojim se mogu izbjeći i modernistička zanesenost činjeničnim potvrđivanjem Biblije u apologetici i postmodernističko relativiziranje istine.

U zaključku, toplo vam preporučam da pročitate ovu knjigu. Pročitati ovaj osvrt, a ne uroniti u samo djelo samo po sebi bi se pokazalo vrlo modernističkim pristupom. Dobili ste informacije, ali niste stekli formativno iskustvo koje knjiga pruža. Nedostaje vam „Gestalt“, skladna cjelina, vrt prepun novih spoznaja i probuđenih sjećanja, možda čak žaljenja, koji vam može dati samo čitanje i upijanje. Neće vam biti žao – naprotiv, uživat ćete.

Miroslav Balint-Feudvarski

Kelly M. Kopic

Communion with God: the Divine and the Human in the Theology of John Owen

Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2024. str. 284

Na spomen imena Johna Owena tek nekolicina kršćana iz jugoistočne Europe znala bi o kome se radi. Zapravo, možda bi ga znali samo oni koji su se dublje bavili crkvenom poviješću 17. i 18. stoljeća. Danas rijetko slušamo o puritancima. No pred vama je osvrt na teologiju jednoga od najboljih puritanskih teologa svojega vremena. Njegove knjige i rasprave još se uvijek objavljuju (Crossway ima novi niz njegovih dovršenih djela), a čitaju ga laici i teolozi na Zapadu, posebice oni reformirani. Možete pronaći mnoga izdanja njegovih pojedinačnih djela, no nijedno nije prevedeno na hrvatski, pa čak ni skraćene verzije u izdanju nakladničke kuće